

**ЖАҢА БУЫН ЖАС МАМАНДАРДЫҢ
КҰНДЫЛЫҚТАРЫ МЕН МҰРАТТАРЫ
ЦЕННОСТИ И ИДЕАЛЫ НОВОГО ПОКОЛЕНИЯ
МОЛОДЫХ СПЕЦИАЛИСТОВ**

УДК 159.99

СТУДЕНТ ЖАСТАРДЫҢ ГЕНДЕРЛІК СТЕРЕОТИПТЕРІ

Молдамұрат Ф.Е., 4 курс, педагогика және психология, педагогикалық институті, А.Байтұрсынов атындағы Қостанай өңірлік университеті

Усембаева А.Х., педагогика және психология магистрі, аға оқытушы, педагогикалық институті, А.Байтұрсынов атындағы Қостанай өңірлік университеті

Мақалада жыныс пен гендер айырмашылығы, гендердің адамның әлеуметтік өміріне әсері мен гендерлік стереотиптердің тигізер әсері жайында айтылды. Сонымен қатар студент жастар арасында тұрақтанған стереотиптер келтіріледі.

Күнделікті өмірде біз үнемі қандай да бір формада жыныстар арасындағы айырмашылықтармен бетпе-бет келеміз. Осы айырмашылықтардың ең жалпылама формасы гендерлік стереотиптермен ұсынылады.

Жыныс-бұл көбею қабілеті бар организмдер ерлер мен әйелдерге бөлінетін белгілер жиынтығы [1].

«Жыныс» термині жасушалар құрылымының ерекшеліктерімен, физиологиялық сипаттамалары мен функцияларымен анықталатын адамдар арасындағы биологиялық айырмашылықтарды сипаттайды.

Уақыт өте келе адамның жынысы биологиялық сипаттамадан әлеуметтік-психологиялық сипаттамаға айналды. Осылайша, «гендер» ұғымы пайда болды, бұл биологиялық жынысына байланысты адамдарға қоғам орындауды бұйыратын әлеуметтік және мәдени нормалардың жиынтығын білдіреді [2].

Жыныс мен гендер –шын мәнінде ұқсас ұғымдар, екеуі де ерлер мен әйелдерді ажыратады. Айырмашылығы егер жыныс биологиялық айырмашылықты көрсетсе, ал гендер әлеуметтік рөлді көрсетеді.

Гендер адамның әлеуметтік өмірінің маңызды категорияларының бірі екендігі күнделікті шындықта көрінеді. Бір жыныстың өкілдеріне мінез-құлық нормалары мен күтулердің ерекше жиынтығы ұсынылады, олар басқа жынысқа қойылатын талаптардан айтарлықтай ерекшеленеді. Ол үшін ұлдар мен қыздарды, ерлер мен әйелдерді басқаша сипаттайтын арнайы терминдер мен сөздер қолданылады. Мұның бәрі қоғамдық сананың көрінуінің ерекше формаларында – стереотиптерде көрінеді.

Стереотип терминін алғаш рет американдық журналистиканың классигі Уолтер Липпман қолданған, ол 1922 жылы «Қоғамдық Пікір» («Общественное Мнение») кітабын шығарды. «Қандай да бір затты сипаттау үшін, бізге оны көру міндетті емес. Әдетте алдымен біз оған анықтама береміз, содан кейін қарастырамыз. Сыртқы әлемнің шулы көп түстерінде біз мәдениетіміз анықтаған нәрсені бөліп аламыз. Біз заттарды мәдениетіміздің стереотиптері арқылы қабылдаймыз».

Стереотиптерге деген қызығушылық адамның шындықты қабылдау бейнелерін нақты қалыптастыруға негізделген.

Э. Аронсонның пікірінше, «стереотиптік тұрғыдан ойлау дегеніміз-топтағы кез-келген адамға осы топ мүшелерінің арасындағы нақты айырмашылықтарға назар аудармай, бірдей сипаттамаларды беру» [3].

«Гендер» сөзі еркек пен әйелге емес, еркек пен әйелге қатысты ұғымдарды білдіреді, басқаша айтқанда, қоғамның әр жынысқа тағайындайтын қасиеттері немесе ерекшеліктері туралы айтады. Адамдар әйел немесе еркек болып туады, бірақ әйел немесе еркек болуды

**ЖАҢА БУЫН ЖАС МАМАНДАРДЫҢ
ҚҰНДЫЛЫҚТАРЫ МЕН МҰРАТТАРЫ
ЦЕННОСТИ И ИДЕАЛЫ НОВОГО ПОКОЛЕНИЯ
МОЛОДЫХ СПЕЦИАЛИСТОВ**

үйренеді. Гендерлік түсінік терең тамыр жайған және әр мәдениеттің ішінде әр түрлі қабыл-данады және бұл ұғым уақыт өткен сайын өзгеріп отырады. Алайда, барлық мәдениеттерде гендер әйелдер мен ерлерге берілген билік пен ресурстардың деңгейін анықтайды.

«Гендерлік стереотиптер-бұл тарихи кезеңде белгілі бір қоғам үшін ерлер мен әйелдер арасындағы айырмашылықтар туралы тұрақты идеялар» [4].

«Гендерлік стереотиптер» ұғымы мыналарды меңзейді:

- 1) әдетте ерлер мен әйелдерді сипаттайтын қасиеттер мен сипаттамаларды;
- 2) гендерлік стереотиптерде дәстүрлі түрде еркек немесе әйел жынысты адамдарға тән мінез-құлықтың нормативтік үлгілері болады;
- 3) гендерлік стереотиптерде ерлер мен әйелдердің бір-бірінен қалай ерекшеленетіні туралы жалпыланған пікірлері, көзқарастары, адамдардың идеялары көрсетілген;
- 4) гендерлік стереотиптер мәдени контекстке және олар қолданылатын ортаға байланысты болады.

Әдебиетте сипатталған гендерлік стереотиптерді үш топқа біріктіруге болады.

Гендерлік стереотиптердің бірінші тобы-маскулинді-феминистік стереотиптер. Ерлер мен әйелдерге белгілі бір психологиялық қасиеттер мен жеке қасиеттер жатады. Ер адам күшті, тәуелсіз, белсенді, агрессивті, рационалды, индивидуализмге бағытталған, әйел әлсіз, тәуелді, пассивті, жұмсақ, эмоционалды, басқаларға бағытталған.

Гендерлік стереотиптердің екінші тобы жынысына сәйкес отбасылық және кәсіби рөлдерді шоғырландыруға қатысты. Әйелдер үшін негізгі әлеуметтік рөлдер-отбасылық рөлдер (ана, үй иесі), ерлер үшін кәсіби рөлдер. Ер адамдарды кәсіби жетістіктері бойынша, әйелдер – отбасы мен балаларының болуы бойынша бағалау әдетке айналған.

Гендерлік стереотиптердің үшінші тобы еңбек мазмұнындағы айырмашылықтармен байланысты. Дәстүрлі идеяларға сәйкес әйелдер еңбегі орындаушылық, қызмет көрсету сипатында болуы тиіс (сауда, денсаулық сақтау, білім беру саласы). Шығармашылық, жасампаз, басшылық еңбек-бұл ер адамдар үшін қызмет саласы [5, 6].

Қоғамда қалыптасқан гендерлік стереотиптер балалардың әлеуметтену үдерісіне үлкен әсер етеді, көбіне оның бағытын анықтайды. Ерте жастан бастап балалар жынысына қарай тәрбиелене бастайды. Ерлер мен әйелдерге тән қасиеттер туралы олардың идеяларына сүйене отырып, ата-аналар мен басқа ересектер, көбіне өздері байқамай, балаларды осы жыныстық ерекшеліктерді дәл көрсетуге шақырады.

Тұлғаның қалыптасуына әсер ететін негізгі әлеуметтік фактор-бұл отбасы. Отбасы, бұрынғыдай, қазіргі қоғамның маңызды бірлігі болып қала береді. Көптеген жастар үшін отбасы – бұл өмірдің тірегі, бұл махаббат пен түсінудің қайнар көзі, сонымен қатар болашақта өз отбасын құрудың үлгісі. Отбасының жеке тұлғаның өзін-өзі анықтауына әсер ету мәселесі әлеуметтік психологияның маңызды мәселелерінің бірі болды және болып қала береді. Отбасылар әртүрлі. Отбасы құрамына, отбасындағы отбасы мүшелеріне және жалпы айналасындағы адамдарға байланысты адам әлемге оң немесе теріс қарайды, өз көзқарасын қалыптастырады, басқалармен қарым-қатынас жасайды. Отбасындағы қарым-қатынас адамның болашақта өз болашағын қалай құратынына да әсер етеді. Отбасында адам алғашқы өмірлік тәжірибені алады, алғашқы бақылаулар жасайды және әртүрлі жағдайларда өзін-өзі ұстауды үйренеді. Оның жастардың құндылықтары арасындағы рөлі өзінің жоғары позициясын сақтайды деп сенімді түрде айтуға болады. Өйткені дәл осы институт адамның бойында өзінің бүкіл болашақ өмірінде басшылыққа алатын моральді, этикалық, адамгершілік құндылықтарды қалыптастырады.

Жеке тұлғаның еркін дамуына, жеке тұлғаның қалыптасуына тарихи қалыптасқан гендерлік стереотиптер кедергі келтіреді. И.С. Клецинаның пікірінше, олар ерлер мен әйелдерді

ЖАҢА БУЫН ЖАС МАМАНДАРДЫҢ КҰНДЫЛЫҚТАРЫ МЕН МҰРАТТАРЫ ЦЕННОСТИ И ИДЕАЛЫ НОВОГО ПОКОЛЕНИЯ МОЛОДЫХ СПЕЦИАЛИСТОВ

үстемдік пен тәуелділікте көрінетін мінез-құлық үлгісін қалыптастыруға шақырады. Білім берудегі гендерлік тәсіл ерлер мен әйелдердің сипаттамаларын алдын-ала анықтауға мүмкіндік береді және студенттерге дәстүрлі гендерлік стереотиптермен шектелмеген жеке даму жолдарын көрсетеді.

Студенттік жас әлеуметтік-демографиялық топ ретінде өзіндік сипатқа ие: бұл көбіне 17 мен 25 жас аралығындағы кезең. Студенттер ортасын зерттеген ресейлік авторлар В.Г. Горчакова мен И.С. Клецина өз жұмыстарында маскулиндік белгіні белсенділік, өршілдік, аналитизм, көшбасшылық, дәйектілік, талапшылдық, тәуелсіздік, рационализм, жүйелілік, тәуекелге бейімділік, сенімділік, өз көзқарасын қорғай білу сияқты белгілермен байланыстырды, ал феминдік – мінез-құлық икемділігі, адамгершілік, мейірімділік, сенімділік, қамқорлық, жұмсақтық, ашықтық, түсіністік, жанашырлық, әдептілік, шыдамдылық, сезімталдық, эмоционалдылық және т.б. байланыстырды.

Ресейлік зерттеулерге сүйенсек, ер адамдар үшін өмірде ең маңызды рөлді жұмыс атқарады деген тұжырыммен 56,5% ер балалар және 43,5% қыз балалар келіседі. Әйелдер үшін бала тәрбиелеу және үй жұмысын атқару бірінші міндеттеме тұжырымымен 14,3% ер балалар және 4,8% қыз балалар келіседі. 85,7% ер балалар мен 95,2% қыз балалар бұл міндеттемелерді ортақ міндеттеме ретінде қолдайды. 90,1% ер балалар мен 72,9% қыз балалар әйел өміріндегі ең маңызды деп отбасы мен балалар деп көрсетеді. Бұл нәтижелер жастардың тұрмыстық міндеттемелерді, бала тәрбиелеуді ортақ іс ретінде көрсеткенмен олардың ұстанымдарында анық гендерлік рөлдерге бөлүбар: ер балалар жұмыс пен отбасыны материалдық қамтамасыз ету, ал қыз балалар үшін кәсіби жетістік, жалақы, отбасыны қамтамасыз ету басымдылық болып табылмайды. Үй шаруашылығымен және балалармен айналысу-әйел / ананың басты ісі [7, 8].

Студенттік жастар қоғамның ең серпінді және жаңашылдыққа бейім бөлігі болғанымен, оның гендерлік стереотиптері негізінен алдыңғы ұрпақтардың идеяларына сәйкес келеді. Бұл қасиет әсіресе жыныстық рөлдік қатынастарды қарастырған кезде айқын көрінеді. Әлеуметтік талаптардың қатаңдығы біршама салаларда кедергі келтіреді. Сонымен қатар мектеп пен басқа да оқу мекемелерінде оқу процесінде гендерлік стереотиптердің әері ізсіз өтпейді.

Бұл жағдайда теріс салдарлар әр индивидке берілген ішкі потенциалын дамытуға кедергі болып табылады. Белгілі бір жыныс өкілі болу, ішкі мотивация емес, қандай да бір қасиеттерді дамыту үшін түрткі болады.

Қазіргі әлемде гендерлік стереотиптер қаншалықты күшті? Жалпы, демократия идеяларының таралуы, феминистік және әйелдер қозғалысы, сондай-ақ академиялық ортадағы гендерлік зерттеулердің жандануы гендерлік қатаң пікірлердің әлсіреуіне әсер етті. Алайда, болып жатқан өзгерістерге қарамастан, дәстүрлі гендерлік стереотиптер өмір сүруді жалғастыруда және тұрақты әсер етуде.

Ескі стереотиптерді өзгертудің күрделілігі, А.В. Меренковтың пікірінше, «стереотиптерді сақтау заңымен» байланысты, оның әрекеті дәстүрлі гендерлік стереотиптер «дәстүрлер, әдет-ғұрыптар, білім беру жүйесі, тәрбие сияқты өмірдің рухани элементтері арқылы, тіпті оларды тудырған адам өмірінің материалдық жағдайлары айтарлықтай өзгерген кезде де бейнеленеді» [9, 177 б.].

Пайдаланылған әдебиеттер тізімі

1. Пол мужской и женский. – Медицинская энциклопедия [Электронды ресурс]. – <http://www.medical-enc.ru/15/pol.shtml>
2. Термины гендерных исследований. Гендер. Сексологическая энциклопедия [Электронды ресурс]. – <http://gender.academic.ru/265/Гендер>

**ЖАҢА БУЫН ЖАС МАМАНДАРДЫҢ
КҰНДЫЛЫҚТАРЫ МЕН МҰРАТТАРЫ
ЦЕННОСТИ И ИДЕАЛЫ НОВОГО ПОКОЛЕНИЯ
МОЛОДЫХ СПЕЦИАЛИСТОВ**

3. Э.Аронсон «Көпке ұмтылған жалғыз. Әлеуметтік психологияға кіріспе», 2018
4. Введение в гендерные исследования, 2001
5. Н.Кулида «Не ломайте голову, ломайте стереотипы!», 2009
6. Гендерлік стереотиптер: олар не және ерлер мен әйелдердің мысалдары:
<https://kk.warbletoncouncil.org/estereotipos-de-genero-4871>
7. О.А. Дубовова «Особенности гендерных стереотипов студенческой молодежи в семейно-брачной сфере», 2010
8. В.Г. Кычкина «Влияние гендерных стереотипов на поведение студентов», 2019
9. А.В. Меренков «Социология стереотипов», 2001

ӘОЖ 159.9.

**ДЕВИАНТТЫ МІНЕЗ-ҚҰЛЫҚТЫ БАЛАЛАРҒА
ӘЛЕУМЕТТІК-ПСИХОЛОГИЯЛЫҚ ҚОЛДАУ**

Шакеева А.Б., Жанбатырова А., 3 курс, психология мамандығы А.Байтұрсынов атындағы Қостанай өңірлік университеті

Каирова Б.К., аға оқытушы, А.Байтұрсынов атындағы Қостанай өңірлік университеті

Мақалада девиантты мінез-құлықты балалардың әлеуметтік-психологиялық, психоэмоционалдық өрісін түзету мақсатында Қостанай облысы орталығында орналасқан кәметке толмаған ауытқушы мінез-құлықты балаларға психологиялық-педагогикалық қолдау көрсету және оның нәтижесінде алынған жақсы нәтижелер қарастырылған.

Қазіргі қоғамның ең күрделі және өзекті мәселелерінің бірі – балалар мен ересектер арасындағы мінез-құлықтың қоғамдық, жалпы адамзаттық нормалардан ауытқуы болып табылады. Жыл сайын ауытқушы мінез-құлықты балалар мен ересек адамдардың саны көбейіп, педагог, психолог, криминалист, әлеуметтанушы т.б. ғалымдардың назарын өзіне аударып отыр. Ауытқушы мінез-құлық ғылыми зерттеулерде девиантты (лат. *deviatio* – ауытқу) терминмен алмасып, қазіргі кезде ғылыми әдебиеттерде осы түсінікпен ғылыми-зерттеу феноменіне айналды [1,164 б].

Осы мақалада баланың мінез-құлқындағы ауытқулардың себептері қоғамның саяси, әлеуметтік-психологиялық, саяси-экономикалық тұрақсыздығының, бұқаралық мәдениеттегі жалған мәдениеттің ықпалының күшеюі, әлеуметтік жайсыз отбасылық-тұрмыстық қатынастардың шиеленісуі, ата-ана жағынан бақылаудың болмауы, т.б. көптеген себептерден туындаған девианттық мінез-құлық мәселесі қарастырылады.

Негізінен ауытқушы мінез-құлықты балалар мәселесі психология ғылымында ХХ ғасырдың 20 жылдары пайда болды. Оны алғашында «қиын балалар» түсінігімен атақты ресей психологы П.П. Блонский өзінің зерттеу жұмыстарында бастаған болатын. Одан кейін осы мәселені оқып зерттеуге Бехтерев В.М., Абрамова Г.С., Алемаскин М.А., Антонян Ю.М., Беличева С.А., Глоточкин А.Д., Дубровина И.В., Знаков В.В., Иванов Е.Я., Ковалёв А.Г., Кон И.С., Кондрашенко В.Т., Личко А.Е., Миньковский Г.М., Невский И.А., Пирожков В.Ф., Платонов К.К., Е.В. Змановская және т.б. зор үлес қосты.

Бұл мәселе Қазақстандық педагогика, психология ғалымдардың да зерттеулеріне негіз болған, мысалы, Л.К. Керімовтың еңбегінде девиантты баланы қайта тәрбиелеу тұжырымдамасы және психологтың ондай балалармен жасайтын іс – әрекеттің белгілі жүйесін жасап көрсеткен. Ш.Е. Жаманбалаева өз еңбектерінде девиантты мінез – құлықтың әлеуметтік